

ljivim i ono što se samo po sebi ne može mjeriti.

Osim ovoga, Letica ukazuje na svekolike anticipacije Boškovićeve misli u modernoj znanosti — fizici. Od spomenutih anticipacija u Boškovićevoj filozofiji prirode nalaze se, kako Letica napominje, oštroomni nagovještaji i jasni predoblici kvantne fizike i teorije relativnosti. Također, moguće je prepoznati naznake ideja na kojima se temelji teorija determinističkoga kaosa. U istom duhu, Letica s velikom odlučnošću nastoji povezati Boškovića s fraktalnom geometrijom iznoseći vjerodostojne argumente kojima opovrgava stavove o »nategnutim« mišljenjima Boškovićeve utjecaja na razvitak ideje fraktala. U svakom slučaju, Letičino je uvjerenje, s kojim se teško ne složiti, da je Bošković aristotelovsko–skolastičkim metafizičkim pristupom dospio do vizionarskih teorija koje su unutar znanstvene zajednice potvrđene sto, dvjesto i više godina nakon njegove smrti te smatra da, u pogledu dotičnih teorija, još nije sve rečeno. Potrebno je također napomenuti da u apolozijskoj metafizici kao temelja Boškovićeve prirodoslovlja Letica pokazuje iznimno poznavanje metafizičke problematike, kao i povijesti filozofije od njezinih početaka do modernih strujanja.

Knjiga koja je predstavljena u kratkim crtama rezultat je analitičkoga promišljanja Marita Mihovila Letice. Ona je doprinos filozofsko–prirodoslovnomu istraživanju te će kao takva biti od velike pomoći svakomu tko želi bolje upoznati Josipa Ruđera Boškovića, njegov genijalni znanstveni opus i njegove temelje. Uz ovo predstavlja također velik doprinos u obilježavanju tristote obljetnice rođenja Josipa Ruđera Boškovića.

Aleksandar Stipan

A. Schneider, *Naša domovina je na nebesima. Studije — članci — razmišljanja*, (ur. M. Steiner), Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Biblioteka Theosis, knjiga 14, Zagreb, 2011, 580 str.

Autor ove opširne i sadržajno prebogatije knjige hrvatski je isusovac Alfred Schneider, umirovljeni profesor teologije i dugogodišnji predavač dogmatike na Filozofsko–teološkome institutu Družbe Isusove. A. Schneider predavao je više teoloških disciplina: fundamentalnu teologiju, kristologiju, pneumatologiju, ekleziologiju, mariologiju, bogoslovne kreposti, sakramente inicijacije i svećeničkoga reda, eshatologiju i inspiraciju Svetoga pisma. Stekavši obilno iskustvo kroz predavanja i skupivši pozamašnu građu na području teologije, dao se na pisanje teoloških članaka, knjiga i skriptata. Tako već 1991. objavljuje prvu knjigu pod naslovim *Na putovima Duha Svetoga*. Zatim je priredio skripta iz svih spomenutih disciplina koje je predavao, koje će nešto kasnije objaviti i kao knjige.

Knjiga pod naslovom *Naša je domovina na nebesima* donosi sabrane studije, članke i razmišljanja koje je A. Schneider već objavio u raznim časopisima i zbornicima. Ipak je nekoliko kraćih (ukupno pet) članaka po prvi put ovdje tiskano. Prema mišljenju urednika knjige M. Steinera, činilo se prikladnim sakupiti autorove spise na jednome mjestu kako bi bili lako pristupačni svima koji se zanimaju za teološka pitanja, bilo kao znanstvenici, bilo kao vjernici koji žele obogatiti svoj duhovni život čitanjem vrijednih tekstova.

Knjiga je podijeljena u pet poglavlja. U svakome poglavlju prikazane su najprije opširne studije, slijede kraći članci te prigodna razmišljanja. Na početku su posebno navedeni časopisi i zbornici u kojima su objavljeni pojedini spisi odnosno naznaka ako su ovdje tiskani prvi put. Posljednji je prilog kratka piščeva autobiografija.

Prvo poglavlje autor posvećuje Svetomu pismu.

Smatra da je ono veliko otajstvo koje se prenosi na način i kroz oblike u kojima ga čovjek može razumjeti, prihvatiti i živjeti. Crkva je prvi oblik kroz koji se to otajstvo posreduje. Između svih svetopisamskih spisa autor je odabrao Pisanicu Efežanima zato što se u njoj najosebujnije govori o otajstvu Crkve. Crkva je doduše prisutna u svim novozavjetnim spisima, ali je u navedenoj poslanici predmet teološke refleksije. Autor zorno prikazuje uzajamno prožimanje dviju stvarnosti: Svetoga pisma i Crkve. Zbog njihova uzajamnoga prožimanja, Crkva, premda zajednica sastavljena od ljudi, postaje otajstvom jer je mjesto gdje Bog prebiva. S druge strane, otajstvo Božje Riječi po Crkvi i njezino djelovanje postaje kvascem čitavoga čovječanstva. Crkva je mjesto gdje se Božja Riječ živi, čuva i prenosi iz generacije u generaciju. Božja Riječ čini da cjelokupno čovječanstvo postaje narod Božji a Crkva njegov »kvasac« i »svjetlo«. Na temelju Poslanice Efežanima, autor ističe trojstvenu izvornost Crkve i njezino utemeljenje u Ocu, Sinu i Duhu Svetome. »Crkva odvjeka živi u Očevoj ljubavi, u vremenu se rađa u Isusovu krvavom tijelu na križu, u povijest ulazi i raste prema svojoj punini snagom Duha Svetoga.« (str. 14). Kroz ovu trostruku dimenzionalnost autor promatra i prikazuje eklezijalno otajstvo.

Nadalje, posvećuje sljedeće poglavlje teologu H. Schlieru koji je svojim promišljanjima opečatio teologiju dvadesetoga stoljeća. Schlier je zaslužan za velik doprinos u poznavanju Božje Riječi. U svojim spisima spajao je dvije baštine, katoličku i protestantsku. Kako sam autor ističe, »s protestantske je strane donio metodu proučavanja Svetoga pisma i ljubav za pisanu Božju riječ, a s katoličke duboku i smirenu vjeru punu pozdanja u živu predaju Kristove Ckve. Ovaj nas čovjek uči čitati Sveto pismo, utirući tako putove ekumenskomu zbli-

žavanju koje upravo na području biblijskih znanosti već donosi vidljive plodove« (str. 60).

Slijedi prilog o Evanđelju ukoliko je ono Božje i ljudsko djelo. Tu autor naglašava da Sveto pismo nije samo Božja nego i ljudska riječ. Bogatstvo Božje riječi ne dolazi samo od božanskoga, nego i od ljudskog izvora. Ono je čitavo Božje i čitavo ljudsko djelo. Na neizreciv su način jedno kao što je u Isusu nepomiješano i nedjeljivo spojena božanska narav s ljudskom. Svetopisamske knjige, osobito evanđelja, zovno tumače jedinstvo božanskoga i ljudskoga elementa. Evanđelja su istovremeno radosna vijest i literarno djelo.

Drugo poglavlje autor je posvetio osobi Isusa Krista. Prema njegovu započinjanju, taj je izazov uvijek aktualan u teologiji. Dok promišljao Kristovoj osobi, čovjek se vraća na samu bit i temelje kršćanskoga vjerovanja. U ovome poglavlju autor donosi promišljanja o uvjetima današnjih kristoloških strujanja te kaže: »uvjetovalo [ih, op. a.] je sve što sačinjava duhovni profil našeg vremena« (str. 93). Spominje tri karakteristične tendencije vremena: smisao za povijest, zanimanje za Bibliju i odgovornost za čovjeka. Povijesni vid važan je za novovjeki način mišljenja i doživljavanja što se odrazilo i na teologiju, na život Crkve i njezino učenje. Premda je prkršćanska predaja o Isusu Kristu bila nošena vjerom angažirane zajednice, ona nije proizvod mašte nego autentičan odgovor na pitanje o Isusovoj osobi i njegovu poslanju. U tom kontekstu autor donosi osam kristoloških modela ili osam kristologija koje su plod najpoznatijih teologa iz vremena Drugoga vatikanskoga sabora: kristologiju Rudolfa Bultmanna, Karla Bartha, Hansa Ursa von Balthasara, Teilharda de Chardina, Wolfharta Panneneberga, Pieta Schoonenberga, Karla Rahnera i Heinricha Schliera. Pri izboru teologâ autor je bio vođen trima načelima: oni su izvršili znatan utjecaj na teologiju 20. i 21. stoljeća

premda danas njihova aktualnost nije onakav kakav je bila u njihovo vrijeme; oni i danas svojim idejama izazivaju pozornost premda se njihova vrijednost ne može još pravo ocijeniti jer su nam preblizu i konačno, od njih se može nešto naučiti. Posebnu pozornost autor posvećuje kristologiji Karla Rahnera jer je narav njegova sustava takva da ga je teško sažeti, a da se ne okrnji cjelovitost misli. Osim toga, smatra ga perspektivnim u raznim pravcima: nije ekskluzivan te stoga može obogatiti svaku kristologiju. Konstruktivan je tj. nalazi se na liniji crkvene predaje i učiteljstva. Egzistencijalno je usmjeren te može obogatiti ne samo znanstveno nego i kerigmatsko kristološko nastojanje.

Treći dio djela obrađuje teme koje se odnose na Duha Svetoga. Na samome početku poglavlja autor ukazuje na zaborav Duha Svetoga u teologiji i životu Crkve. Oci Drugoga vatikanskog sabora u više su navrata izražavali zabrinutost zbog zaborava Duha Svetoga u životu suvremene Crkve. Osim toga, Duh Sveti nema važnu ulogu u teologiji, naročito zapadnoj, a ni u svijesti samih kršćana. Autor smatra da je stara Crkva daleko više isticala značenje Duha Svetoga. »Nakon što je, primjerice, u Nicejsko-carigradskome vjerovanju uz prvu bžansku osobu, Oca, spomenuto djelo stvaranja, a uz drugu božansku osobu, Sina, djelo otkupljenja, u okviru vjeroispovijesti o Crkvi se govori uz treću božansku osobu, Duha Svetoga. Crkva, njezini sakramenti i svojstva (jedna, sveta, katolička i apostolska), njezina nada i budućnost obuhvaćene su i nošene djelovanjem Duha Svetoga. Crkva je sakrament Duha Svetoga« (str. 144). Autor smatra da je u svijesti današnjega kršćanina Duh Sveti tek funkcija Crkve, izvršni organ Isusa Krista. Krist je osnovao Crkvu i njezinu hijerarhiju i time je ona providena do konca svijeta. Za Duha Svetoga nema mnogo mjesta ni potrebe. Istočni teolozi kritiziraju zaborav Duha Svetoga i smatraju da čak i u tek-

stovima Drugoga vatikanskog sabora ima previše institucije i službe, a prema lo govora o Duhu Svetome. Autor ističe dvije činjenice koje su pridonijele zaboravu Duha Svetoga, koje su u Crkvi prisutne od samoga početka. Prva se odnosi na dvije krajnosti, a to su entuzijizam i legalizam. Drugi uzrok zaborava Duha Svetoga autor zapaža u razvoju učenja o Presvetome Trojstvu, naročito u zapadnoj teologiji. Božje djelovanje na van pripisuje se jednako svim trima božanskim osobama. Time je vlastita spasopovijesna funkcija svake od njih pala u sjenu. Većina teologa, izuzev nekih, ne usuđuju se više govoriti o osobnome stanovanju Duha Svetoga u vjernicima, premda je to u Svetome pismu jasno posvjedočeno. Tako je Duh Sveti u očima teologije izgubio mjesto i spasopovijesnu ulogu. Nauk o Duhu Svetome premješten je na područje pobožnoga razmatranja, a u teologiji ga je potpuno apsorbirao spekulativni nauk o Presvetome Trojstvu.

Autor zapaža da se pogled i tumačenje Duha Svetoga u suvremenoj teologiji ipak mijenja na bolje. Ističe da se dosadašnja razmatranja slijevaju u jednu jedinstvenu spoznaju: Duh Sveti isti je u Kristu i u kršćanima te na taj način unosi Krista u sva vremena. To je izraženo dogmatskom ekleziološkom formulom: »jedna osoba u mnogim osobama«. Po tome što je Duh Sveti isti u Kristu i u kršćanima, on konstituira društveno biće kršćana. U Duhu Svetome ostvaruje se veliko »Mi« svih kršćana.

Najdublji temelj svega života i djelovanja u Duhu, prema autorovim zapažanjima, nalazi se u Bogu. Božji trojstveni život nije samo ontički temelj našega duhovnog života, nego i uzor svega što će se događati na putu Duha. Kristov život i njegov rast prožet je Duhom Svetim o čemu zorno govore, na poseban način, tri trenutka u njegovu životu: krštenje na Jordanu, smrt na križu i uskrsnuće. Isusovim pomazanjem na Jordanu počinje posljednje razdoblje

povijesti, razdoblje Duha Svetoga na što upućuju znakovi: nebo se otvara, pristup Bogu opet je slobodan, Bog progovara nakon što je njegova šutnja poput more ležala nad Izraelom i nad čitavim svijetom; Duh Gospodnji silazi i ostaje na Pomazaniku, a s njime i na svijetu.

Autor ističe da je Duh Sveti glavni princip djelovanja i u životu Blažene Djevice Marije. Od početka je puna Duha Svetoga i njime osjenjena u času Isusova začeća. Zahvaljujući Duhu Svetomu Marija je čitavim svojim bićem slika Crkve na putu i Crkve u nebeskoj slavi.

Posljednje poglavlje knjige posvećeno je eshatološkim temama. Autor donosi razmišljanja o vječnome životu i zajedništvu sa svetima. Nadalje, obrađuje pojam tajne prema K. Rahneru. Također, donosi razmišljanje o čistilištu i reinkarnaciji. Progovara o smrti. I zaključuje s temom »Naša je domovina na nebesima«. U svojim promišljanjima na jednostavan i vrlo jasan način prikazuje istinu da je naš cjelokupni život usmjeren prema vječnosti te je kao takav obavijen tajnom. Čovjek je biće usmjereno prema tajni i upravo to obilježava njegovu bit u naravnome i nadnaravnome redu. Tajna čovjeka tvori i dovršava. Sam autor zaključuje da je cilj čovjekova života »bezimen, neograničen, ničem podvrgnut, nedostupan, svet — sveta tajna... A to znači da je čovjek u svojoj biti biće tajne« (str. 508).

Ovo djelo može biti od velike koristi ljudima različitih profila: teolozima, jer im daje poticaje i oduševljenje da promišljanju o najdubljim tajnama vjere, kao i pastoralnim djelatnicima — jer autor promišlja i piše o velikim temama jednostavnim stilom i na razumljiv način. Njome se mogu poslužiti i laici koji na ovim stranicama mogu pronaći odgovore na svoja životna pitanja i nadahnuće za radikalniji vjerski život.

Ivan Antunović

Naš najbolji prijatelj, prema Christianu Peschu priredio Stanislav Kos, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2011, 278 str.

U izdanju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove izašla je knjiga pod naslovom »Naš najbolji prijatelj«. Riječ je o djelu koje je prema izvorniku uglednog teologa Christiana Pescha, SJ »Unser bester Freund« priredio hrvatski isusovac p. Stanislav Kos. Sam autor u uvodu kaže kako je riječ o promišljenom i prerađenom djelu, koje na taj način dobiva i svoju izvornost.

Posljednjih godina naše društvo je obilježeno novom vrstom prijateljstva, koje bismo mogli nazvati virtualnim. Pojednostavljeno rečeno, svijet elektroničkih medija, a napose internet, nudi nam pregršt mogućnosti ostvarivanja komunikacije s osobama s kojima nikada nismo bili, a vrlo vjerojatno nećemo niti biti, u nekoj fizičkoj blizini. Te mogućnosti komunikacije promijenile su i pojam prijatelja. Na ekranima naših računala svakodnevno se, primjerice preko vjerojatno najpopularnijeg servisa *Facebooka*, povećava i broj naših prijatelja. Rastu tako brojke kod nekih i do nekoliko tisuća. Sa svima njima, često ne praveći nikakve razlike, dijelimo i najintimnije dijelove svoje osobe. Na neki način izgubili smo osjećaj da svoju intimu dijelimo samo s najboljim prijateljem odnosno prijateljicom. Izgubio se osjećaj da srce srcu govori.

Knjiga koja je pred nama nudi nam istinsko prijateljstvo Isusa Krista, prijateljstvo koje se izražava kroz simbol probodenoga srca, srca koje je ranjeno ljubavlju. U trideset poglavlja, na 278 stranica, autor čitatelju približava dvije stvarnosti prijateljskoga odnosa s Kristom. U tom smislu i knjiga se može podijeliti na dva dijela. U prvom dijelu, gotovo u litanijskom nizu, prikazane su kvalitete Isusova prijateljstva. On je najbolji, najplemenitiji, suosjećajan, velikodušan, prokušan, ljubazan, mudar, mo-